

Latvijas Rericho draugiju vertybēs ir nacionalinis identitetas

Santrauka

Straipsnyje analizuojamos Latvijoje veikiančių su Rericho vardu susijusių grupių kultūrinio (bei tautinio) tapatumo sampratos, ideologijos, šių grupių sąveikos su neopaganiškais, ezoteriniais judėjimais. Pateikiamas Maskvos tarptautinio Rericho centro Latvijos skyriaus ir Latvijos Rericho draugijos, taip pat – politiškai radikalios A. Gardos grupės tyrimas, atliktas autoriui dalyvaujant ES 6BP projekte „Society and Lifestyles. Towards Enhancing Social Harmonization through Knowledge of Subcultural Communities“ (2006–2008).

Raktiniai žodžiai: teosofija, Rerichas, neopagonybė, kultūra, identitetas, ezoterizmas, naujieji religiniai judėjimai.

Vertybių paieškos

Sąmoningos ar nesąmoningos vertybių paieškos būdingos bet kuriai civilizacijai. Dar Antikos filosofai kvietė nuolat ieškoti išminties (pvz., Epikūras, *Laiškas Menokėjui*), o semitiniame Senajame Testamente (jo tradicijas perėmė ir vystymą tęsė krikščionybė) ne tik kviečiama ieškoti išminties (Išm 6; 12, 16; 8, 18), bet ir pabrėžiamas vertybių ieškojimo religinis aspektas (Išm 1, 1; 13, 6; Lk 12, 31). Be to, „karalystės“ sąvoką reikėjo suprasti ne kaip kokį nors politinį arba religinį darinį (pvz., tikinčių judėjų bendruomenė arba krikščioniškoji Bažnyčia vėlesniaisiais laikais), bet kaip vertybinę sistemą, nes ir vienas žymiausių I a. krikščionybės skleidėjų apaštalas Paulius (Rom 14, 17) teigė: „Karalystė nėra valgymas ar gėrimas, – t. y. religinė sakramentinė veikla, – bet teisingumas, ramybė ir džiaugsmas Šventojoje Dvasioje“ (tiek bendražmogiškų, tiek vien krikščionybei būdingų vertybių kompleksas). Aiškindamas ieškomos karalystės sąvoką, krikščionis mąstytojas Origenas (185–254) taip patikslino: „Bet kuris geras įprotis [atskirai] reiškia dangaus karalystę, o visi įpročiai kartu – karalystė“ (*Ad Mattheum*, 3, 2). Galima teigti, kad Europos civilizacijos ištakose bendražmogiškos filosofinės ir religinės vertybės buvo vertybinės skalės viršuje. O nacionalinių vertybių ieškojimai ir nacionaliniu identitetu grįstas pagonybės atgimimas pastebimas tikrai naujaisiais laikais formuojantis nacionalinėms valstybėms (Hobsbawm, 1990).

Tačiau vertybių ieškojimui Europoje niekada neapsiribojo vien tik Antikos filosofų arba judėjų krikščioniškos tradicijos sukurtos vertybinės sistemos tolesniu vystymu. Ezoteriniai gnostiniai judėjimai išplėtojo savo vertybinę sistemą, remdamiesi Antikos ir judėjų krikščioniškųjų mąstytojų atmesta dualistine pasaulio samprata, kurią amžiams bėgant priėmė įvairūs religiniai judėjimai, pvz., manichėjai nuo III a., albigiečiai XII–XIII a., bogomilai X–XV a., rozenkreiceriai XVII–XVIII a. Moderniaisiais laikais ezoterinį gnostinį pasaulio vaizdą į vientisą sistemą iš naujo sujungė „Teosofijos draugijos“ įkūrėja Elena Blavatskaja (*Secret Doctrine*, 1888). Tam tikrą korekciją ir kai kuriuos naujus principus į šią teosofijos vertybinę sistemą įvedė Nikolajus Rerichas ir Jelena Rerich, kurie sukūrė savo teosofijos šaką – *Gyvają etiką arba Agni jogą*⁴⁷.

Nuo E. Blavatskajos iškelto šūkio „No religion is higher than true“ (nė viena religija nėra aukštesnė už tiesą) Rerichai skiriasi tuo, kad aukščiausia savo vertybinėje sistemoje jie pripažino esant kultūrą ir kvietė įvesti kultūros kultą, garbinant kultūrą kaip šviesą ir aukštinant grožį kaip jėgą⁴⁸. 1935 m. balandžio 15 d. Baltuosiuose Rūmuose, Vašingtone, buvo pasirašytas „Rericho paktas dėl kultūros paminklų saugojimo karo ir civilinių neramumų laikais“. 1954 m. remiantis šiuo paktu sukurta Hagos „Tarptautinė konvencija dėl kultūros vertybių išsaugojimo ginkluoto konflikto atveju“. Ir šiais laikais kultūra yra laikoma Rerichų teosofinės vertybių sistemos pagrindiniu orientyru (Stasulane, 2005).

Nors savo dualistine pasaulio samprata teosofija atrodo esanti daug artimesnė iš dalies dualistinei, iš dalies panteistinei neopagonybei nei monoteistiniam judaizmui ir krikščionybei, vertybinėse sistemose egzistuoja ir šioks toks panašumas, ir akivaizdūs skirtumai.

47 Atliekant lauko tyrimus teosofų grupėse, prieita prie išvados, kad Latvijoje šiuolaikiniai N. Rericho pasekėjai nepraktikuoja jogos. Priežastis visai paprasta: Rerichai nėra nuosekliai išdėstę Agni jogos metodų. O *Gyvosios etikos* knygoje randamos nuorodos liudija, kad Rerichų sumanyta joga nėra susijusi su klasikine indų jogos sistema. Nors Rerichai palankiai atsiliepė apie induistų radža jogos sistemą, ją laikė praeities liekanomis: „Mes sveikiname senąją Radža jogą ir liudijame būsimąją Agni jogą“ (*Agni jogas žiemes*, 1999: 7). Smulkiau apie Rericho mokymą ir jogą: Stasulane, A. 2008. Rytų religinės idėjos Vakaruose: Rerichų joga // *Latvijos universiteto straipsniai. Orientalistika*. Nr. 722, Ryga: Latvijos universitetas, p. 166–178. (Stašulāne, A. 2008. Austrumu reliģiskās idejas Rietumos: Rērihu joga // *Latvijas Universitātes raksti. Orientalistika*. Nr. 722. Rīga: Latvijas Universitāte, p. 166–178).

48 „Grožis yra aukštyn pakylėjanti sąvoka. Kiekvienas įnašas į grožį jau yra aukojimas Kosmoso pusiausvyrai.“ (*Pārpasaulīgais*, 1998: 45). Šia prasme N. Rericho požiūris bent jau iš dalies sutampa su XX a. žymaus krikščionių mąstytojo H. U. fon Baltasaro (1905–1988) filosofijos ir vertybinės sistemos pamatiniais principais, kurie remiasi Dievo transcendentinio grožio pajauta. H. U. fon Baltasaras manė, kad grožis yra visa ko pagrindas, bet tiesos ir gėrio sąvokos yra kildinamos iš grožio; plg. jo septynių tomų teologinėje trilogijoje *Herrlichkeit. Eine Theologische Ästhetik* (1961–1968). Nors yra panašumų, bet tarp H. U. fon Baltasaro ir N. Rericho teologinių vertybinių sistemų egzistuoja ir principiniai skirtumai. H. U. fon Baltasarui absoliutaus grožio ir teisingos kultūros šaltinis yra Dievas, o N. Rericho koncepcijoje sakralizuota yra kultūra: „... Išganymo kelias... yra kultūros kelias.“ (Roerich, 1931: 125. Autoriaus vertimas).

Rericho pasekėjų ir dievturių vertybės bei tapatybių konstravimas

Lygindami galime pasinaudoti Latvijos rerichiečių ir neopagonių dievturių vertybinės sistemos pagrindiniais principais, nes tiek rerichiečių, tiek dievturių grupės kūrėsi ir vystėsi tuo pačiu metu – tarp dviejų pasaulinių karų, kada Latvijoje susikūrė viena pirmųjų N. Rericho draugijų pasaulyje (1930)⁴⁹, o N. Rericho (1874–1947) amžininkas E. Brastinis (1892–1941) suformulavo dievturių religijos pagrindinius principus ir aktyviai bendradarbiavo kuriant dievturių judėjimą. Mūsų laikais Latvijoje veikia trys savo kilme, organizacija ir darbo principais visiškai skirtingos rerichiečių organizacijos (Latvijos Rericho draugija, Maskvos Tarptautinio Rericho centro Latvijos skyrius ir A. Gardos grupė). Dievturių judėjimą Latvijoje reprezentuoja 12 savo gyvavimo principais vienodų, bet veiklos prasme visiškai decentralizuotų dievturių draugijų⁵⁰.

N. Rericho kultūrai svarbiausia yra vertybių ieškojimai, kurie remiasi ezoterine gnostine pasaulio samprata, o dievturiai vertybių ieško gilioje praeityje. Šios neopagoniškosios grupės mokymo pagrindas yra nacionaliniame identitete išsiskyniję religinio identiteto ieškojimai arba tiksliau – mėginimai rekonstruoti archajišką pagonišką vertybinę sistemą, naudojantis nacionalinės kultūros medžiaga (Hutton, 1996), bet norima interpretuoti ją remiantis neopagoniškos grupės įkūrėjo, šiuo atveju E. Brastinio, pažiūromis. E. Brastinio vertybinė sistema remiasi latvių folkloru – liaudies dainų (lv. *tautas dziesmas*) etika ir mitologija, taip pat latvių tautos tikėjimais ir tradicijomis. Dievturių judėjimo pagrindine varomąja jėga yra laikomas bandymas sukurti naują religinį tapatumą, kuris remtųsi nacionaline kultūra. N. Rericho pasekėjų požiūris į nacionalinio ir kultūrinio identiteto ryšius visiškai priešingas – jų vertybinės sistemos pagrindas yra kultūrinis identitetas su religiškai pabrėžtu kultūros kultu, o nacionalinis identitetas laikomas vienu iš kultūros apraiškos būdų. Lyginant dievturių ir rerichiečių požiūrius į religijos ir kultūros vertybių ryšį galima teigti, kad E. Brastinio pasekėjams kultūra yra nacionalinio identiteto dalis, o N. Rericho pasekėjams nacionalinis identitetas yra kultūrinio identiteto dalis.

Ar šis radikalus doktrininis skirtumas iš tiesų egzistuoja šiuolaikinėse N. Rericho pasekėjų grupėse Latvijoje? Kaip šis skirtumas pasireiškia praktiškai? Nors fundamentalūs teoriniai skirtumai tarp rerichiečių ir dievturių Latvijoje egzistuoja, ar nėra pastebimi traukos ir atostūmio procesai tarp teosofų ir pagonių? Į šiuos klausimus mėginame atsakyti naudodamiesi SAL projekto tyrimų medžiaga.

Pirmiausia pakomentuosime Latvijos N. Rericho pasekėjų grupės šaltinius, iš kurių jie semiasi teorinių žinių. Kaip liudija lauko tyrimuose gauti interviu, visos trys N. Rericho pasekėjų grupės kaip pagrindinę medžiagą naudoja Nikolajaus Re-

49 Po N. Rericho prašymo V. Šibajevs pirmiausia įkūrė *Meistro ložę* Rygoje jau XX a. 2 deš.

50 Latvijos Respublikos Centrinės statistikos valdybos 2007 m. duomenys.

richo ir Jelenos Rerich darbus, ypač *Gyvosios etikos arba Agni jogos* knygų seriją⁵¹. Grupės narių įkvėpimo šaltinis yra ir N. Rericho paveikslų kolekcija Latvijos meno muziejuje⁵². Taip pat minimi įvairūs teosofinio pobūdžio darbai, iš kurių pažymėtini Latvijos Rericho draugijos vadovo R. Rudzyčio (1898–1960) veikalai, ypač jo viso gyvenimo darbas *Šventojo Gralio brolija*⁵³. Nors didžioji dalis šių darbų Latvijoje yra publikuoti tiek latvių, tiek rusų kalbomis, tačiau Rericho pasekėjai dažniau skaito ir studijuoja N. Rericho darbus originalo, t. y. rusų, kalba. Kaip pažymi R. Rudzyčio duktė ir rašytojo archyvo saugotoja Gunta Rudzytė, R. Rudzyčio „paskutinių metų darbai pasaulyje labiau pažįstami iš vertimų į rusų kalbą“ (Rudzite, 2005).

Latvijos N. Rericho grupių veikloje vartojama kalba yra laikoma reikšmingu rodikliu vertinant nacionalinio ir kultūrinio identiteto ryšius. Pagrindinė grupė vartoja latvių ir rusų kalbas. Rusų kalba dominuoja Tarptautinio Rericho centro Latvijos skyriaus narių susitikimuose ne tik Daugpilio filiale, kur latvių kalbos vartotojų yra mažuma dėl miesto demografinės situacijos, bet ir Rygoje. Latvių tautybės respondentė paaiškino: „Aš skaitau *Gyvosios etikos arba Agni jogos* knygas rusiškai. Žinoma, todėl, kad puikiai moku rusų kalbą, suprantu, jog išversti tokio pobūdžio literatūrą yra labai sunku“ (Th-7 2007).

Labai glaudūs yra Tarptautinio Rericho centro Latvijos skyriaus ryšiai su Maskva. Nors ir atskilęs nuo Latvijos Rericho draugijos, Tarptautinio Rericho centro Latvijos skyrius finansiškai yra labai gerai aprūpintas. Centras įsikūręs Rygos didžiausiuose maldos namuose – Šv. Petro bažnyčioje, kur dažnai organizuojami N. Rerichui skirti tarptautiniai renginiai⁵⁴, vystoma aktyvi veikla, siekiant įsitraukti į Latvijos švietimo sistemą, pvz., Š. Amonašvilis skaito pedagogams paskaitas Tarptautinio humanisti-

51 Šiuos darbus savo interviu mini 100 % respondentų visose N. Rericho pasekėjų grupėse.

52 Ypatingą N. Rericho tapybos vaidmenį savo interviu yra minėję Latvijos Rericho draugijos respondentai, kurie susitikimo vieta pasirinko Latvijos meno muziejaus Rericho salę. Apie N. Rericho sukurto vizualinio vaizdo ypatingą reikšmę liudija ir jo pasekėjų veikla už Latvijos ribų, pvz., Lietuvos rerichiečiai tapo N. Rericho darbų kopijas. Menine prasme profesionaliai ir kvalifikuotai nutapytos lietuvių kopijos naudojamos tarptautiniams ryšiams stiprinti, pavyzdžiui, daugelis Lietuvoje nutapytų kopijų padovanotos *Communità di Etica Vivente* bendruomenei Italijoje ir dabar yra italų teosofų bendruomenės rezidencijoje *Città dela Pieve* (Città della Pieve) Umbrijoje.

53 Šį R. Rudzyčio 3 dešimtmetį pradėtą darbą rėmė ir palaikė J. Rerich: „Считаю, что книга эта не только полезна, но именно необходима... Ваше чувство красоты и присущая северным народам чистота восприятия уловит тончайшие тона и звучание Разума Света, окружающего Обитель Всеобъемлющего Сердца. Вы сумеете сочетать Торжественность и Мощь с нежнейшими оттенками. Мы доверяем Вашему чутью. Вашему сердцу. Вашему устремлению к Вершинам прекрасного“ (Рерих, 2002). Įdomu pažymėti, kad pirmąjį kartą knyga buvo publikuota rusų kalba: Рудзитис, Р. 1994. *Братство Грааля*. Riga: Uguns. Latvių kalba *Šventojo Gralio brolija* buvo išleista tiksliai po dešimties metų: Rudzītis, R. *Svētā Grāla brālība (zinātniskā pamatojumā)*. Riga: Antēra, 2005. Sudarytoja ir redaktorė Gunta Rudzytė. Riga: Antēra, 2005.

54 Vienas paskutiniųjų reikšmingų renginių yra Baltijos valstybių N. Rericho draugijų pirmajam kongresui ir oficialiam N. Rericho muziejaus atidarymui Rygoje 1937 metais skirta atminimo konferencija, įvykusi 2007 metų lapkričio 3 d. Medicinos istorijos muziejuje. Joje dalyvavo Lietuvos, Estijos bei Latvijos Rericho draugijų nariai (Konajeva, 2006).

nės pedagogikos centro rengiamuose „Humanistinės pedagogikos“ kursuose Maskvoje, jo paties organizuojamose paskaitose Latvijoje⁵⁵. Buvo išleista ir, tarpininkaujant Latvijos švietimo sistemos darbuotojams, išpopuliarinta pedagoginė literatūra, taip pat Š. Amonašvilio ir jo pasekėjų darbai, kuriuose švietimo klausimai aptariami per teosofijos ir Rericho mokymo prizmę (Амонашвили, 2006; Амонашвили, 2007a; Амонашвили, 2007b; Стульпинене, 2006)⁵⁶.

Kitokia situacija yra Latvijos Rericho draugijoje, kuri oficialiai įkurta 1930 metais. Tarp aktyviųjų jos narių ir daugelio rėmėjų yra buvę iškiliių Latvijos kultūros veikėjų, pvz., Rihardas Rudzytis, Ed. Smilgis, Anna Brigadierė ir kt. (*Zelta grāmata*, 1938). Šiuo metu draugijai vadovauja R. Rudzyčio duktė Gunta Rudzytė. Tačiau, lyginant su Tarptautinio Rericho centro Latvijos skyriaus veikla, Latvijos Rericho draugijos suorganizuoti renginiai, nors kokybiškai ir reprezentatyvūs, tačiau skaičiumi ir apimtimi gerokai atsilieka.⁵⁷ Dauguma renginių organizuojami bendradarbiaujant su kultūros įstaigomis (Latvijos valstybiniu meno muziejumi, Užsienio šalių meno muziejumi, Valstybine nacionaline biblioteka). 1988 m. atkūrus N. Rericho draugiją pradėjo dirbti ir atnaujinta leidykla „Uguns“, tačiau 1998 m. ji buvo uždaryta. Draugijos leidybinę veiklą toliau tęsė leidykla „Звезды Гор“ (Minskas–Lvovas–Ryga–Maskva–Barnaulas). Tačiau Latvijos Rericho draugijos latviškų leidimų lyginamoji reikšmė gerokai sumenko. Nors jau XX a. 9 dešimtmetyje dauguma iš leidyklos išleistų apytikriai 40-ties knygų buvo originalo kalba, t. y. rusiškai, paskutinių trejų metų laikotarpiu yra minimi tik 2 reikšmingi leidimai latvių kalba: jau minėta R. Rudzyčio *Šventojo Gralio brolija* (2005) ir J. Rerich *Rytų kriptogramos* (2007). Daugiau nei 10 knygų (tarp jų ir Latvijos Rericho draugijos prezidentės G. Rudzytės straipsnių rinktinė, jos tėvo ir ankstesnio Latvijos Rericho draugijos vadovo R. Rudzyčio dienoraštis, jo susirašinėjimai su Jelena Rerich ir Nikolajumi Rerichu ir atsiminimai apie susitikimus su Jurijumi Rerichu) yra išleistos Minske (Baltarusija) ir latvių skaitytojams prieinamos tik rusų kalba.

55 2007 m. 6 Tarptautiniuose pedagogikos skaitymuose, kuriuos, vadovaujami Š. Amonašvilio, organizavo Tarptautinis humanistinės pedagogikos centras ir Maskvos pedagogikos universitetas, dalyvavo maždaug 60 Latvijos švietimo srities atstovų, o septyniuose Tarptautiniuose pedagogikos skaitymuose Maskvoje 2008 m. sausio 7–12 d. dalyvavo Cėsių rajono pedagogai ir švietimo srities darbuotojai, taip pat jų kolegos iš Valmieros rajono, Matyšių ir Rėzeknės. Į skaitymus iš viso susirinko 200 švietimo srities atstovų iš Rusijos, Latvijos, Estijos, Lietuvos, Ukrainos ir kitų valstybių. Skaitymų plenarinių posėdžių pagrindinis organizatorius buvo humanistinės pedagogikos pradininkas Šalva Amonašvili. Reikia pridurti, kad humanistinės pedagogikos veiklą Cėsių rajone pradėjo švietimo skyriaus vedėjas T. Jaunzemis, kuris prieš septynerius metus į Cėsius atvežė Š. Amonašvilį, o šis po savaitės jau skaitė paskaitas apie humanistinę pedagogiką 400 rajono mokytojų. Iš viso Š. Amonašvili vedė 12 seminarų įvairiose Latvijos vietose, ir kiekviename jų dalyvavo apie 300 dalyvių.

56 Tiek minėti, tiek kiti darbai pasirodė Tarptautinio Rericho centro Latvijos skyriui bendradarbiaujant su Rygos Dūmos Švietimo skyriumi, Jaunimo reikalų ir sporto komitetu.

57 Kaip vienas žymiausių paskutiniųjų metų renginių minėtinas 2008 m. vasario 3 d. Latvijos Rericho draugijos ir Valstybinės nacionalinės bibliotekos Retenybių skyriaus drauge organizuotas renginys, skirtas Rihardo Rudzyčio 110 gimimo metinėms ir Guntos Rudzytės 75 metų jubiliejui.

Trečioji su N. Rericho vardu susijusi organizacija yra A. Gardos grupė, kuri, skirtingai nuo Maskvos tarptautinio Rericho centro Latvijos skyriaus ir Latvijos Rericho draugijos, yra deklaravusi nacionalistinę politiką. Stengdamasis nacionalistiniais šūkais aktyviai dalyvauti Latvijos politiniame ir visuomeniniame gyvenime, A. Garda įkūrė Latvijos nacionalinį frontą (1997), kurio pažiūras išreiškia laikraštis *DDD* (Deokupacija. Dekolonizacija. Debolševizacija). A. Garda įsteigė leidyklą „Vieda“ (1989), kuri latvių kalba išleido *Gyvosios Etikos arba Agni jogos* mokymą, N. Rericho knygas, J. Rerich laiškus trimis tomis, N. Rericho mokinio Boriso Abramovo, Aleksandro Klizovskio, Vivekanandos darbus ir daugelį ezoterinio gnostinio pobūdžio veikalų, taip pat Anastasijos grupės pripažinto autoriaus Vladimiro Megrė knygų seriją *Skambantys kedrai* ir krišnitų verstą bei komentuo-tą *Bhagavadgitą*. Daugiausia versta iš rusų kalbos, pvz., Nikolajaus Uranovo, Vitalijaus ir Tatjanos Tihoplavų, Viktoro Vostokovo, Mizakarimo Norbekovo, Andrejaus Kurpatovo, Igorio Vagino knygos. Iš latvių rerichiečių autorių yra išleista R. Rudzyčio knyga apie N. Rerichą (Rudzītis, 1998; pagal 1935 metų R. Rudzyčio leidyklos „Rīta Daile“ originalųjį leidimą). Leidykla yra deklaravusi savo politiką: neišleisti nė vienos knygos, kuri prieštarautų N. Rericho mokymui. Nedideliu tiražu leidžiami nacionalistinio ir poleminio pobūdžio veikalai, kovojantys su homoseksualumo plitimu visuomenėje.

Apie šias organizuotas Rericho pasekėjų grupes, kurių branduolį sudaro ribotas narių skaičius, buriasi visi kiti pritariantys ir remiantys N. Rericho mokymą. Nors jie naudojami ta pačia literatūra – N. Rericho, J. Rerich, R. Rudzyčio ir kitų autorių darbais, pagrindinės veiklos kryptys skiriasi: Latvijos Rericho draugija savo veiklą vysto kultūros srityje, Tarptautinio Rericho centro Latvijos skyrius – švietimo ir pedagogikos srityje, o A. Gardos grupė – nacionalinės politikos srityje. Tačiau net ir šiose skirtingose srityse minėtų grupių veikloje išryškėja įvairios nacionalinio ir kultūrinio identiteto ryšių realizavimo tendencijos. Iš arčiau išsiūrėsime į šiuos ryšius, kuriuos gerai apibūdina išoriškai matomi faktoriai – tai latvių ir rusų kalbų vartojimas publikacijose ir grupės narių susitikimuose bei su N. Rericho mokymu susiję reiškiniai, pavyzdžiui, skirtinga grupės misionierinė veikla.

Lygindami minėtas grupes matome, kad rusų kalba vyrauja Tarptautinio Rericho centro Latvijos skyriaus veikloje ir leidiniuose. Etninis faktorius nėra apibrėžiantis, nes kai kurie grupės nariai kalba ir latviškai. Rerichų mokymui charakteringas panslavizmas ir jam būdinga pasaulio gelbėjimo misijos samprata veikia grupės narių nacionalinio ir kultūrinio identiteto ryšių suvokimą. Kaip tik panslavizmui būdinga pasaulio gelbėjimo misijos samprata atsispindi ir aktyviojoje grupės veiklos srityje – švietime, nes, naudojantis valstybės švietimo sistema, įmanoma efektyviai užtikrinti, kad N. Rericho mokymo pasekėjų daugės tiek tarp pedagogų, tiek tarp jų mokinių. Tarptautinio Rericho centro Latvijos skyriaus veikloje aiškiai matyti kul-

tūrinis identitetas, kurį formuoja N. Rericho bendražmogiškų ir rusų nacionalinių elementų lydinys.

Latvijos Rericho draugijos nuostatos dėl kultūrinio ir nacionalinio identiteto realizavimo buvo kitokios. Jau savo veiklos pradžioje, XX a. 2 ir 3 dešimtmetyje, draugija publikavo Nikolajaus ir Jelenos Rerichų darbus tiek originalo kalba, tiek vertimus į latvių kalbą. Be to, Latvijos Rericho draugija ypač siekė populiarinti N. Rericho idėjas kultūros sluoksniuose: draugijos veikloje dalyvavo daug kultūros veikėjų, kurie N. Rericho idėjas stengėsi išreikšti savo grožinėje kūryboje, pvz., draugijos vadovas R. Rudzītis pats buvo žinomas poetas – jis Rericho mokymą perkėlė į poetinę kalbą. R. Rudzītis ne tik leido knygas apie N. Rerichą (Rudzītis, 1935), bet ir redagavo kitų žinomų latvių poetų poezijos antologijas, kurioms atrinkdavo darbus, iliustruojančius N. Rericho idėjas⁵⁸. XX a. 9 dešimtmetyje daugelis darbų buvo dar kartą publikuoti tiek latvių, tiek rusų kalbomis, bet nuo 9 dešimtmečio pabaigos latviškai išleistos literatūros pastebimai sumažėjo.

Nors Latvijos Rericho draugija glaudžiai bendradarbiauja su N. Rericho pasekėjais Vakarų pasaulyje, pavyzdžiui, su Nikolajaus Rericho muziejumi Niujorke (JAV), *Corona Mundi* (Šveicarija), *Communita di Etica Vivente* (Italija), tačiau N. Rericho mokymui būdingą pasaulio gelbėjimo misiją ji skleidžia kita kryptimi – Rytų Europoje. Tai, žinoma, galima paaiškinti istoriškai. XX a. 3 dešimtmetyje Rericho mokymo sekėjams nebuvo įmanoma publikuoti savą literatūrą tarybinėje Rusijoje, Ryga buvo tapusi reikšmingu – komunistų ideologijai nepavaldžiu – rusų kultūros centru. Šią misionierinę veiklą Rytuose N. Rericho draugija tęsia ir šiais laikais: savo leidybinį darbą perkėlus iš Latvijos į Baltarusiją, ji orientuojasi į rusakalbį skaitytoją ne vien Baltijos valstybėse, bet ir Baltarusijoje, Rusijoje. Nors šia orientacija pasireiškia ir ekonomikos nulemti leidybinės veiklos aspektai, negalima paneigti, kad Latvijos Rericho draugija turėjo tikslą platinti N. Rericho idėjas Rusijoje ir likusiose NVS valstybėse. Apskritai galime teigti, kad Latvijos Rericho draugijos leidiniuose ir veikloje aiškiausiai atsispindi N. Rericho principas nacionalinį identitetą laikyti tikrai vienu iš kultūros apraiškos būdų. Latvijos Rericho draugija savo veikla mėgina sulydyti N. Rericho bendražmogiškas idėjas ir latvių nacionalinės kultūros elementus, įskiepyti N. Rericho mokymą į nacionalinę kultūrą.

Visiškai kitoks yra A. Gardos grupės požiūris į nacionalinių ir kultūrinių ryšių realizavimą. Maskvos tarptautinio Rericho centro Latvijos skyriaus publikacijose ir veikloje vyrauja rusų kalba bei N. Rericho rusiško nacionalinio identiteto ir pasaulio kultūros gelbėjimo misijos samprata. Latvijos Rericho draugijos leidiniuose ir

58 R. Rudzītis yra sudaręs kelias poezijos antologijas: *Svētnīcā* (1925), *Gara daile* (1935), *Mīlestības svētījums* (1938) ir kt. 9 dešimtmetyje išleistos G. Rudzītės redaguotos R. Rudzītis poezijos rinktinės *Sirds, steidzies pret rītu* (1995) pagrindas yra vis dar nepublikuoti rinkiniai *Uguns spārni* (1942) ir *Likteņa kalnā* (1949–1950).

veikloje yra stebima tendencija įjungti N. Rericho mokymą į latvių nacionalinę kultūrą ir kultūros gelbėjimo misiją nukreipti Rytų, t. y. Rusijos, kryptimi, o A. Gardos grupė nacionalinio ir kultūrinio identiteto ryšiuose pabrėžia nacionalinio identiteto pirmumą. Tai matoma tiek dėl atitinkamos grupės veiklos vartojamoje latvių kalboje, tiek daugelyje nacionalistinių politinių veiklų ir publikacijų. Nereikia stebėtis, kad tokia pozicija išugdė negatyvų A. Gardos grupės veiklos vertinimą iš abiejų kitų N. Rericho sekėjų grupių pusės: „Rericho mokyme nieko panašaus į A. Gardos interpretacijas nėra. *Gyvojoje etikoje* yra greičiau priešingai: sakoma, kad negalima susikoncentruoti tik į nacionalinius dalykus, nes dvasia neturi tautybės. Mes jau šiandien matome, kokias nelaimes žmonėms priešingu atveju tai atneša. (...) Pradžioje galbūt buvo nesusipratimas, bet visgi manau, kad tai buvo sąmoningai transformuota. Sąmoningai, švariai, taip, kaip politinio verslo projektas.“ (Th – 7 2007). Šio negatyvaus požiūrio priežastis glūdi ne etniškai skirtingoje grupių sandaroje, bet tariamai skirtingame požiūryje į N. Rericho mokymo pagrindinius principus. A. Gardos grupė – bent jau žodžiais – perkopia rerichizmo principą: kai kalbama apie kultūros ir nacionalinio identiteto tarpusavio ryšius, teigiama, jog kultūrinio identiteto vaidmuo svarbesnis.

Jeigu kultūrinio ir nacionalinio identiteto ryšius naudotume kaip kriterijų grupių ideologinėms platformoms palyginti, tai A. Gardos grupė galėtų būti lyginama su latvių neopagonimis – dievoturiais, kurie taip pat, kaip ir A. Gardos grupė, pirminiu laiku savo nacionalinį identitetą. Todėl nereikia stebėtis A. Gardos grupės bandymais užmegzti glaudesnius ryšius su latvių dievoturiais ir noru praktiškai su jais bendradarbiauti⁵⁹. Tiesa, iki šiol ypatingų pasiekimų nepastebėta, galbūt dėl neigiamo požiūrio į dievoturius. Tačiau verta pasigilinti, ar glaudesnis bendradarbiavimas tarp A. Gardos grupės Rericho sekėjų ir latvių neopagonių nėra įmanomas net teoriškai.

Pirmiausia reikia atsakyti į klausimą, ar A. Gardos grupės deklaruotas nacionalinio identiteto pirmumas iš tiesų yra ir grupės nuomonė. Bendras „Vieda“ leidinių skaičius ir absoliutus latvių kalbos dominavimas tiek leidyklos publikacijose, tiek A. Gardos grupės veikloje, taip pat grupės nacionaliniai patriotiniai šūkių rodo, kad taip galėtų būti. Tačiau jeigu pažvelgtume į leidyklos „Vieda“ latviškai išleistų darbų autorius (išskyrus nacionalistiškai politinę ir antihomoseksualią literatūrą), matysime beveik šimtu procentų dominuojant rusakalbių autorių literatūrą – be kelių, itin retų išimčių (*Vivekananda*, *Bhagavadgita*). Šiuo atveju nekalbame apie į latvių kalbą verstus ir leidyklos išleistus pagrindinius rerichizmo šaltinius – Jelenos ir Nikolajaus Rerichų darbus, bet ir apie kitus autorius. Savame interneto puslapyje

59 Tam tikrus mėginimus priartėti galima įžiūrėti L. Muzikantes interviu su vienu Nepriklausomos dievoturių draugijos „Sidabrenė“ įkūrėju Tomarinu Karliu (Cf. 2002. *Par kėrcosajiem, gaudojosajiem, maujošajiem skaituma kropļotājiem* [Apie gergždžiančius, kaukiančius, baubiančius grožio darchytojus]).

leidykla pripažįsta: „Mes esame vienintelė knygų leidykla Latvijoje, kuri leisdamą ezoterinio gnostinio pobūdžio knygas jau seniai glaudžiai bendradarbiauja su Rusijos leidyklomis. Juk žinoma, kad tarp daugelio rusiškų knygų neretai yra *tikrų perlų*, kurių nerastume Vakarų literatūroje. Būtent tokias knygas mes *žvejojame* ir siūlome latviams“ (Garda, Apine, Muzikante)⁶⁰. Tokios politikos rezultatas – „Vieda“ išleista ezoterinė gnostinė literatūra, neturinti nacionalinės kultūros žymių netgi savo forma. Grupė ėmė prieštarauti savo pačios deklaruotiems veiklos principams, vartodama latvių kalbą ne nacionaliniu pagrindu kuriamam kultūriniam identitetui, bet populiarindama rusakalbius autorius latviškoje visuomenėje. Nei radikali nacionalistinės politinės idėjos, kurias kelia laikraštis *DDD*, nei leidyklos „Vieda“ išleistos nacionalistiškai nusiteikusių autorių knygos niekaip nėra susijusios su N. Rericho mokymu ir įvairiausiai iš rusų kalbos verstais ezoteriniais gnostiniais autorių darbais, kurie sudaro pagrindinį „Vieda“ turinį. Todėl į klausimą, ar A. Gardos grupės pagrindas yra nacionalinis, t. y. latviškas, identitetas, reikia atsakyti neigiamai. A. Gardos grupėi ir nacionaliniam identitetui bendri tiktai šūkiei ir kelios su N. Rericho mokymu nesusijusios – arba tiksliau šiam mokymui indiferentiškos – publikacijos. Nors šūkiei nacionaliniai, grupės publikacijos rodo neabejotinai teikiamą pirmenybę rusiškai ezoterinei literatūrai. A. Gardos grupės ezoteriniuose gnostiniuose leidiniuose nacionaliniu gali būti laikomas tik latvių kalbos vartojimas – tai susiję su kadaise tarybinio okupacinio režimo ideologijos iškelto postulatu, kad kultūrai reikia būti „nacionalinei savo forma“.

Kodėl egzistuoja ši neatitiktis tarp A. Gardos grupės žodžiais bei šūkieis pabrėžiamo nacionalinio identiteto pirmumo ir nacionalinio identiteto ignoravimo tose publikacijose, kurios tiesiogiai susijusios su A. Gardos grupės kultūriniu identitetu? Kodėl savo radikaliomis, politiškai itin nacionalistinėmis deklaracijomis, kurios, atrodo, neigia N. Rericho sekėjams būdingą kultūrinio identiteto pirmumą nacionalinio identiteto atžvilgiu, A. Gardos grupė toleruoja išorinį atsiribojimą nuo abiejų kitų, su N. Rericho mokymu ir kultūriniu identitetu susijusių, *rerichiečių grupių*? Kad būtų galima atsakyti į šį klausimą, reikėtų paanalizuoti grupės įkūrėjo ir lyderio asmenybę, jo galimą ryšį su Rusijos kultūrinėmis politinėmis struktūromis, bet tai nėra šio straipsnio tikslas.

Svarbiausia yra nurodyti, kad ilgalaikis bendradarbiavimas tarp A. Gardos grupės ir neopagonių neįmanomas. Dievturiams nacionalinis identitetas yra kultūrinio identiteto pagrindas. A. Gardos grupė, kuri žodžiais deklaruoja nacionalinio identiteto pirmumą, savo veikloje vadovaujasi kultūriniu identitetu, – latvių neopagonims tai nepriimtina rusų šiuolaikinė ezoterinė kultūra, kuri kartu su N. Rericho mokymo vertybinės sistemos ir panslavizmo pasaulio gelbėjimo misijos sampra-

⁶⁰ Citatoje kursyvas autorių.

ta akivaizdžiai prieštarauja dievturių nacionalinių etinių vertybių rekonstrukcijos ieškojimams. Dievturių ieškojimo pagrindas yra nacionalinės kultūros paveldas, o A. Gardos grupė, priešingai, mėgina rusų ezoterinę kultūrą įskiepyti tarp latvių. Šiam sumanymui įgyvendinti A. Gardos grupė naudoja nacionalistinius politinius šūkius, bet tai nėra kiek nekeičia šios – dievturių požiūriu – importuotos kultūros turinio: ji juk tik išversta į latvių kalbą. Kartu galima tvirtinti, kad A. Gardos grupė stengiasi įgyvendinti savus tikslus daug primityvesniu būdu nei Latvijos Rericho draugija, kuri bent iš dalies mėgina perkelti N. Rericho mokymą į nacionalinę kultūrą. Bandymas pasitelkiant nacionalistinius šūkius sudominti skaitytojus rusiška ezoterine literatūra šiek tiek primena popkultūrai būdingą marketingo taktiką. Tačiau tikslai turbūt yra daug gilesni.

Išvados

Rerichiečių kultūrinio identiteto pirmumas nacionalinio identiteto atžvilgiu yra konstatuojamas visose trijose Rericho sekėjų grupėse Latvijoje: Latvijos Rericho draugijoje, Tarptautinio Rericho centro Latvijos skyriuje ir A. Gardos grupėje, nors pastarosios nacionalistinės deklaracijos išreiškia akivaizdžiai priešingą nuostatą ir norą bendradarbiauti su nacionalistiškai nusiteikusia latvių neopagonimis, kurie tiek savo deklaracijomis, tiek veikla išreiškia įsitikinimą nacionalinio identiteto pirmumu. Kadangi rerichiečių ir neopagonių vertybinės sistemos paremtos skirtingu identitetu, A. Gardos grupės ir dievturių ilgalaikis ir gyvybingas bendradarbiavimas neįmanomas.

Tolesni tyrinėjimai, skirti rerichiečių ir dievturių ryšių plėtotei, ateityje suteiktą galimybę patikrinti šiame tyrime prognozuotą neįmanomą jų bendradarbiavimą. Grupių tarpusavio traukos ir atostūmio procesų ir šių procesų motyvacijos tyrimas yra fundamentaliai reikšmingas visuomenės grupių, susijusių su religija, ir „gyvenimo būdo“ subkultūrų mokslinio modeliavimo plėtrai. Šalia nacionalinio ir kultūrinio identiteto ieškojimų pastebimi procesai, kurie būdingi ne vien ezoterinių gnostinių ar religinių ideologinių grupių formavimuisi ir raidai, bet ir atskirų grupių neišvengiamai izoliacijai, nors išoriškai deklaruojami ir rinkos situacijai yra naudingi ideologinio marketingo principai. Ne veltui A. Gardos grupės branduolio narių skaičius yra griežtai apibrėžtas ir mažesnis nei abiejų kitų N. Rericho mokymo sekėjų grupių. Be to, nėra jokios tikimybės, kad situacija keisis, nors leidybinė veikla labai dinamiška ir vyksta nuolatinis ažiotažas spaudoje. Todėl, modeliuojant grupių vystymosi procesus, ypač svarbi A. Gardos grupės ir abiejų kitų N. Rericho sekėjų grupių santykių raida. Kokios bus prieštaravimų tarp A. Gardos grupės nacionalinių ir kultūrinių vertybių pasekmės ir kaip šie prieštaravimai bus išspręsti ateityje? Ar šie prieštaravimai privers grupės narius atsiskirti ir prisiliesti prie kitų

N. Rericho mokymo sekēju grupiņ? Ar A. Gardos grupei pasiseks ilgam pritraukti nacionalistiškai nusiteikusi jaunimo grupes? Šių ir kitų procesų modeliavimo klausimai yra tolesnių tyrinėjimų uždavinys.

Šaltiniai

- Agni jogas žimės // *Dzīvās ētikas mācība*. 1999. Rīga: Vieda.
- Амонашвили, Ш. А. 2006. *В чаше ребёнка сияет зародыш зерна культуры*. Рига: Паркс рекламай.
- Амонашвили, Ш. 2007a. Bērna kausā mirdz kultūras grauda iedīgļis // *Almanahs: Humānisms, pedagogija*. Rīga: Librum.
- Амонашвили, Ш. 2007b. *Skolas patiesība*. Rīga: Dizaina un Drukas Divīzija Citrons.
- Garda, A.; Apine, L.; Muzikante, L. *Par apgādu Vieda*. Prieiga per internetu: http://www.vieda.org/index.php?option=com_content&task=blogsection&id=4&Itemid=27; skatīts: 06-06-2008.
- Коңажева, И. 2006. Indigo bērni jāmāca indigo skolotājiem. Intervija ar humānās pedagogijas starptautiskās asociācijas pārstāvi D. Ozolu // *Psiholoģija Ģimenei un Skolai*. Nr. 2.
- Par ķērcošajiem, gaudojošajiem, maujošajiem skaistuma kropļotājiem // *DDD*. 2002. Nr. 2.
- Pārpasaulīgais // *Dzīvās ētikas mācība*. 1998. Rīga: Vieda.
- Рерих, Е. И. 2002. *Письмо Р. Я. Рудзиску 20-06-1936*. Москва: МЦР.
- Roerich, N. 1931. *Realm of Light*. New York: Roerich Museum Press.
- [Rudzīte, G.] 2005 [Par R. Rudzīti]. Rudzītis, R. *Svētā Gara brālība. Sastādītāja un redaktore G. Rudzīte*. Rīga: Antēra.
- Rudzītis, R. 1935. *Nikolajs Rērihs – kultūras ceļvedis*. Rīga: Rīta daile.
- Рудзитис, Р. 1994. *Братство Грааля*. Rīga: Uguns.
- Rudzītis, R. 1998. *Nikolajs Rērihs: kultūras ceļvedis*. Rīga: Vieda.
- Rudzītis, R. 2005. *Svētā Gara brālība. Sastādītāja un redaktore G. Rudzīte*. Rīga: Antēra.
- Стульпинене, И. 2006. *Физика языком сердца: приложение к курсу физики средней школы для духовно-нравственного воспитания*. Рига: Паркс рекламай.
- Th-7. 2007. *Intervija*. Daugavpils Univeritāte: ES 6. ietvara projekta SAL arhīvs.
- Zelta grāmata: veltījumi Nikolaja Rēriha piecdesmit gadu radošajai darbībai un Baltijas valstu Rēriha biedrību pirmajai sanāksmei 10 X 1937. 1938. Rīga: Rēriha muzeja draugu biedrība.

Literatūra

- Bainbridge, W. S. 1997. *The Sociology of Religious Movements*. London, New York: Routledge.
- Faivre, A. 1994. *Access to Western Esotericism*. Albany: State University of New York Press.
- Hobsbawm, E. J. 1990. *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutton, R. E. 1996. The Roots of Modern Paganism // *Paganism Today*. Ed. by Harvey, G.; Hardman, C. London: Thorsons, p. 3–16.
- Lucas, P. Ch.; Robbins, T. (eds.). 2004. *New Religious Movements in the Twenty-First Century: Legal, Political, and Social Challenges in Global Perspective*. New York: Routledge.
- Nelson, G. K. 1987. *Cults, New Religions and Religious Creativity*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Scott, A. 1990. *Ideology and the New Social Movements*. London: Unwin Hyman Ltd.

- Stasulane, A. 2005. *Theosophy and Culture: Nicholas Roerich*. Roma: PUG.
- Stašulāne, A. 2008. Austrumu reliģiskās idejas Rietumos: Rērihu joga // *Latvijas Universitātes raksti: Orientalistika*. Nr. 722. Rīga: Latvijas Universitāte, p. 166–178.
- Wallis, R. 1984. *The Elementary Forms of the New Religious Life*. London: Routledge and Kegan Paul.

Jānis PRIEDE

Latvijos universitetas, Orientalistikos studiju katedra. Adresas: Vienības iela 13, Daugavpils, Latvia LV-5401. El. paštas: jaanispriede@inbox.lv.

Gauta 2008 m. birželio 4 d.

Priimta 2008 m. gruodžio 5 d.

Jānis PRIEDE

Roerich's Groups in Latvia: Relation between the Search for Values and National Identity

Summary

In their common quest for cultural values, the Latvian Department of the Moscow-based International Centre of Roerich's the re-established Latvian Roerich Society and the politically radical Garda's group display three different attitudes towards the national identity. The Latvian Department of the International Centre of Roerichs considers national identity as part of a group's cultural identity and looks toward activities westwards. The Latvian Roerich Society tries to reconcile national and cultural identity by incorporating Roerichs cult of culture into the national identity and expands its activities eastwards. The Garda group declares the primacy of a strong national identity, but in reality concentrates its activities on the mechanical dissemination of Russian esoteric literature in Latvia. These activities based on the original cultural identity of Garda group and impede its attempts to team up with the nationalistic-oriented Latvian neo-Pagan movement – the "Dievturi". On the other hand, the declarations of the national primacy disrupt the links of Garda group with other Roerich groups. In view of the discrepancy between the group's cultural and national values, the present article predicts negative development of the Garda group in a long run.

This publication received research funding from the EC Sixth Framework Programme. This article reflects only the author's views, and the Community is not liable for any use that may be made of the information contained therein.

Keywords: theosophy, Roerich, neo-Paganism, culture, identity, esotericism, new religious movements